

Frazeologia jako środek stylistyczny w XVII-wiecznej Postylli chrześcijańskiej Samuela Dambrowskiego

LIDIA PRZYMUSZAŁA*

CITATION: Przymuszała L., 2023, Frazeologia jako środek stylistyczny w XVII-wiecznej *Postylli chrześcijańskiej* Samuela Dambrowskiego, „*Stylistyka*” XXXII: 357–374, <https://doi.org/10.25167/Stylistyka32.2023.20>

1. Wprowadzenie

Oczywistością jest stwierdzenie, że problematyka dotycząca frazeologizmów stanowi ważny element opisu stylu. Choć badacze zgodnie podkreślają, że frazeologia jest wyrazistym wyznacznikiem różnych odmian stylowych języka, gatunków tekstów, konkretnych utworów czy też indywidualnego stylu twórcy (idiostylu), to jednak ciągle jest to obszar badawczy stosunkowo słabo rozpoznany. Do tej pory problem funkcjonowania związków frazeologicznych w tekstach (dotyczący np. analizy mechanizmów językowych determinujących kształt i sens użycie frazeologizmów w konkretnych dziełach, oglądu różnych zastosowań frazeologizmów czy wskazania ich funkcji w twórczości poszczególnych autorów) podejmowano w sposób fragmentaryczny i ogólnikowy. O ile

---

* <https://orcid.org/0000-0002-9925-251X>, Uniwersytet Opolski, Polska, lprzymuszaala@uni.opole.pl

w ostatnim czasie powstało i nadal powstaje wiele opracowań cząstkowych poświęconych różnym aspektom frazeologii w tekstach współczesnych¹, o tyle frazeologia jako tworzywo, środek stylistyczny w tekstach dawnych nie została dostatecznie opracowana (może poza frazeologią religijną, a zwłaszcza biblijną²). Badacze frazeologii diachronicznej przyczyn tego stanu rzeczy upatrują w różnych obiektywnych czynnikach. Jako najważniejszy z nich wymieniają ograniczony zasób materiału. Współczesne badania dawnej warstwy frazeologicznej opierają się wyłącznie na zachowanych źródłach pisanych, w tym leksykograficznych, czyli na historycznych słownikach ogólnych języka polskiego. W tym względzie szczególnie kłopotliwy jest brak różnego typu źródeł poświęconych wyłącznie frazeologii. Ponadto poważne utrudnienia stanowią także: brak wypracowanych założeń teoretyczno-metodologicznych dotyczących frazeologii diachronicznej; niejednolita i niekonsekwentna rejestracja związków frazeologicznych w opracowaniach leksykograficznych, wynikająca ze sposobu pojmowania frazeologii w historii polskiej leksykografii (Piela 2018: 137–153), a także – co niezwykle istotne – niemożność wykorzystania ukształtowanej współcześnie osobistej kompetencji językowej badacza w analizie i ocenie historycznego materiału frazeologicznego³.

Niniejszy artykuł wpisuje się w tę historycznojęzykową problematykę dotyczącą frazeologii. Przedmiotem opisu uczyniono *Postyllę chrześcijańską* XVII-wiecznego kaznodziei protestanckiego Samuela Dambrowskiego⁴. Jest to dzieło zupełnie wyjątkowe. Postylla, której pełny tytuł brzmi *Postylla chrześcijańska albo kazania i wykłady porządne świętych ewangeliej, która zamyka w sobie kazania na święta Panny Mariej, apostołów, męczenników, biskupów, panien i wdów świętych, których święta kościół zwykł obchodzić*

---

¹ W ostatnich dziesięcioleciach powstały np. prace dotyczące frazeologii stylu publicystycznego, gatunków prasowych, stylu współczesnej poezji, także współczesnej powieści polskiej, tekstu reklamowego czy języka prawniczego. Wykaz odpowiedniej literatury na ten temat znajdzie Czytelnik w: *Stylie współczesnej polszczyzny. Przewodnik po stylistyce polskiej* (Malinowska, Nocoń, Zydek-Bednarczuk (red.) 2013) – na końcu każdego z rozdziałów poświęconych poszczególnym stylom zamieszczona jest bogata bibliografia. Zob. także: Wyderka 1995: 71–72 (tu podrozdz. 5.3. *Związki frazeologiczne*).

² Tu zob. np. monografie: Bieńkowska 1999; Woźniak 2002; Adamiec 2007; Koziaara 2001, 2009.

³ Więcej na ten temat zob.: Adamiec 2007: 8; Przymuszała 2018; Piela 2009.

⁴ Samuel Dambrowski (1577–1625), kaznodzieja protestancki, kształcił się w Toruniu, Królewcu i Wittenberdze; superintendent zborów w Wielkopolsce, a od 1615 roku zborów na Litwie i Żmudzi. Autor zbioru kazań *Postylla chrześcijańska* (1620–1621), modlitewnika *Lekarstwo duszne człowieka chrześcijańskiego w chorobie* (1611) i zbioru pieśni duchownych *Raj duszny* (1623). Por.: Mecherzyński 1858, 2: 506; Kolbuszewski 1921: 213; Konopczyński (red.) 1938, IV: 397.

przez cały rok, po raz pierwszy wydana została w Toruniu w latach 1620–1621 i w kilku kolejnych stuleciach doczekała się aż czternastu wydań⁵. Na Śląsku Cieszyńskim „Dambrowka” – bo tak pieszczotliwie została nazwana – do dziś cieszy się niesłabnącą popularnością i darzona jest wyjątkową estymą, a nawet uwielbieniem. Jej egzemplarze nadal znajdują się w wielu ewangelickich domach i są przekazywane z pokolenia na pokolenie⁶. O fenomenie żywotności tego dzieła i jego „długim trwaniu”⁷ w obiegu czytelnictwa, poza czynnikami zewnętrznymi, niezwiązanymi bezpośrednio z walorami samego tekstu⁸, zdecydował w znacznej mierze jego kształt językowy, o czym pisałam w monografii *Struktura i pragmatyka „Postylli” Samuela Dambrowskiego* (Przymuszała 2003).

W XVI i XVII wieku postylla, będąca zbiorem kazań na cały rok kościelny, zawierających objaśnienia i komentarze do perykop ewangelicznych, stanowiła niezwykle popularny typ tekstu religijnego. Jedną z jej odmian (obok postylli domowej i kościelnej) była postylla popularna, postylla dla ludu. Do tego właśnie gatunku należy dzieło Dambrowskiego.

Podstawowym zadaniem postyll dla ludu było oddziaływanie na szerokie rzesze wiernych. Kazania przeznaczone były dla tzw. odbiorcy popularnego, czyli prostych, nie zawsze wykształconych ludzi, o niższym statusie

---

⁵ Ustalenie pełnej liczby wydań dzieła jest trudne ze względu na szereg nieścisłości. Wskazana liczba dotyczy tylko wznowień potwierdzonych i udokumentowanych (Przymuszała 2003: 23–34). Dla porównania: *Postyllę* Mikołaja Reja wznawiano cztery razy, a *Postyllę mniejszą* Jakuba Wujka – sześć.

⁶ W 2017 roku z okazji 440. urodzin Samuela Dambrowskiego Książnica Cieszyńska zorganizowała spotkanie poświęcone kaznodziei i jego dziełu, którego tematem przewodnim była nieustająca popularność „Dambrowki” wśród Cieszynian. Uczestnicy spotkania poproszeni zostali o przyniesienie własnych egzemplarzy „Dambrowki”, zwłaszcza tych, „które mają swoją historię, pozostawały w ich rodzinach od pokoleń i zawierają informacje o poprzednich właścicielach lub noszą ślady lektury”. <https://kc-cieszyn.pl/dambrowka-najpopularniejsza-ewangelicka-ksiazka-w-jezyku-polskim-na-slasku-cieszynskim/> (dostęp: 18.08.2022).

⁷ Pojęcie „długie trwanie” utworzone zostało przez J. T. Maciuszkę i odnosi się do zjawiska, polegającego na wyjątkowo długim pozostawaniu w obiegu czytelnictwa jakiegoś dzieła; na jego ciągłej obecności na rynku wydawniczym i wśród czytelników – nawet po wielu latach od momentu pierwszego wydania (Maciuszko 1987a: 337).

⁸ Z czynników zewnętrznych J. T. Maciuszko wymienia: 1) kompletność dzieła – w przeciwieństwie do innych podobnych mu postyll dzieło Dambrowskiego obejmowało kazania na cały rok kościelny; 2) tradycję czytelnictwa; 3) uniwersalizm i ponadczasowość, zapewniające dziełu powolne starzenie się – unikanie przez kaznodzieję nawiązań do współczesnych mu wydarzeń historycznych, doraźnych polemik wyznaniowych, abstrahowanie od sytuacji politycznej, rezygnacja z naukowej egzegezy na rzecz prostych, rzetelnych objaśnień tekstu biblijnego; 4) unikanie lokalnego kolorytu, tj. gwary i zbytniego przedstawiania realiów życia (jak czynił to Adam Gdajusz); 5) podobieństwo języka do *Biblii Gdańskiej* (Maciuszko 1987a: 372–379; Maciuszko 1987b: 71; Przymuszała 2003: 27–33).

społecznym. Postylla miała jasno sprecyzowany cel komunikacji i wyraźnie określony społeczny adres odbiorcy. A zatem ukształtowanie postylli popularnej podporządkowane było dwom podstawowym czynnikom (determinantom) stylotwórczym: po pierwsze, skutecznemu i wielokierunkowemu oddziaływaniu na szerokie rzesze ludzi; po drugie, ukierunkowaniu na prostego odbiorcę. Obie te determinanty pociągały za sobą określone konsekwencje, znajdujące wyraz w całościowej organizacji tekstu – zarówno w planie treściowym, kompozycyjnym, jak i językowo-stylistycznym. Podkreślić należy, że dzieło Samuela Dambrowskiego w sposób niemalże wzorcowy realizuje model gatunkowy postylli popularnej.

Tak więc ukierunkowanie na prostego odbiorcę w planie treści przejawia się we właściwym doborze motywów i wątków tematycznych. W *Postylli* Dambrowskiego dominują kazania, w których przystępny i rzetelny wykład ewangelii łączy się z zagadnieniami etyczno-religijnymi, moralnymi, społecznymi i obyczajowymi. Kaznodzieja unika natomiast abstrakcyjnych wywodów teologicznych i dogmatycznych, a także typowej dla owych czasów polemiki religijnej.

Jeśli chodzi o kompozycję tekstu, to kazania pisane są według jednolitego wzorca. Ich budowa jest stała i schematycznie powtarzana, co umożliwiało czytelnikom niezakłócony odbiór tekstu oraz pozwalało na właściwe zrozumienie przekazu treści biblijnych.

Skutecznemu oddziaływaniu na szerokiego odbiorcę podporządkowany został także językowo-stylistyczny kształt postylli. Wśród cech charakterystycznych dla postylli popularnej wymienić należy: silnie odczuwaną dialogowość kazań; znaczny udział konstrukcji metatekstowych, będących ważnym sygnałem wewnętrznej organizacji struktury tekstu, które ułatwiały czytelnikowi percepcję kazań; spotęgowane (w stosunku do innych odmian kazań) nasycenie tekstu środkami perswazyjnymi, a przede wszystkim dyrektywnymi i emocjonalnymi, nastawionymi na bezpośrednie wpływanie na przekonania, zachowania i działania odbiorców; nieskomplikowaną składnię; niewielkie nasycenie łąciną; swoisty sposób przybliżania pojęć religijnych (Przymuszała 2000, 2012).

2. Frazeologia w kazaniach Dambrowskiego

W kontekście tak całościowo ukształtowanego dzieła zastanawiać może w nim udział związków frazeologicznych i pełnione przez nie w dziele funkcje. Ana-

lizując poszczególne wyznaczniki stylowe postylli popularnej, można przyjąć założenie, że frazeologia, zwłaszcza potoczna, będzie stanowić odpowiedni środek uprzystępniający kazania wiernym. Czy rzeczywiście tak jest? Czy postawiona teza jest słuszna? Celem artykułu jest zatem próba odpowiedzi na pytanie o rolę frazeologii w dziele Dambrowskiego, a tym samym w strukturze gatunkowej postylli dla ludu.

W niniejszym tekście, z uwagi na historyczny charakter badanego materiału, przyjmuję szerokie rozumienie frazeologii. Za związek frazeologiczny uznaję połączenie dwu lub więcej wyrazowe względnie ustabilizowane⁹, charakteryzujące się takimi cechami, jak: asumaryczność znaczenia, nieciągłość, odtwarzalność, utrwalenie w języku, a także obrazowość i ekspresywność (por. Lewicki, Pajdzińska 2001: 315). W zakres frazeologii włączam również powiedzenia i przysłowia, choć zdaję sobie sprawę z różnego ich statusu w pracach lingwistycznych.

Analizie poddałam kilkadziesiąt zróżnicowanych tematycznie kazań, badając w nich użycia związków frazeologicznych i motywujące je konteksty. Analiza pokazała, że wiele ze związków frazeologicznych użytych przez Dambrowskiego w *Postylli* to konstrukcje stosunkowo dobrze potwierdzone w XVI- i XVII-wiecznych tekstach, głównie prozy religijnej (np. u Birkowskiego, Białobrzeskiego, Wujka, Reja, Kochanowskiego). Rejestrują je także XVII-wieczne słowniki Grzegorza Knapskiego i Michała Abrahama Trotza. Na tej podstawie można wnioskować, że należały one do zasobu ówczesnej polszczyzny ogólnej, zwłaszcza że we wspomnianych leksykonach odnotowane zostały bez jakiegokolwiek kwalifikatora, a jak wiadomo, zarówno Knapski, jak i Troz z jednostki pochodzące z polszczyzny potocznej, gminnej opatrywali kwalifikatorem potoczności *vulgo* ‘potoczne’ lub *rusticana vocabula* ‘ludowe’.

Wśród związków frazeologicznych stosowanych przez Dambrowskiego, potwierdzonych w słownikach dawnej polszczyzny, wymienić można takie, jak¹⁰: *trwożyć sobą* ‘upadać na duchu, wątpić’ (K 1157; T 2344: trwożyć

---

⁹ Jak zauważa D. Adamiec, okres baroku to czas wstępnego, lecz intensywnego kształtowania się zasobu frazeologicznego polszczyzny, w którym proces stabilizacji wielu jednostek jest jeszcze w toku. Znajduje to odzwierciedlenie w licznych wariantach formalnych wielu związków (w zakresie fleksji, słowotwórstwa, składni i leksyki) (Adamiec 2007: 174).

¹⁰ Ze względu na ograniczone ramy artykułu w tekście prezentuję tylko wybrane przykłady.

z sobą): A tak by náuboższy niech **sobą nie trwoży** [D I 89]¹¹; *przyplacić kogoś gardłem* ‘stracić życie z czyjegoś powodu’ (K 882: przyplacam czego gardłem; T 1766): Ale potem gdy miała porodzić Beniáminá **gardłem go przyplaciła** [D I 324]; *rzucać oczyma tam i sam* ‘rozglądać się’ (K 972: rzucam oczyma tam i sam = oglądam się w zad; T 1970: rzucać oczyma sam i tam): Kto do kościoła ná modlitwę idzie, nie śpi, nie gada niepotrzebnie, nie dawa innym zgorszenia, nie **rzuca oczyma tám i sám** [D II 106]; *nosić w żywocie* ‘być w ciąży’ (K 551: noszenie w żywocie; T 3075 w przykładzie: brzemienna w żywocie płód nosi): Pámieťáj jako cię oná **w żywocie nosiła** [D II 148]; *wodzić kogoś za nos* ‘mamić, oszukiwać, zwodzić kogoś, aby podporządkować go swej woli’ (K 1277; T 2594); *obracać do swego nabożeństwa* ‘urabiać kogoś na swoją modłę (?)’ (K brak; T brak): Drudzy zaś żony innego nabożeństwa mają, dawają się im **zá nos wodzić** i puszczają córki na wolą ich á syny tylko **do swego nabożeństwa obracają** [D II 188]; *sama z siebie* ‘dobrowolnie’ (K 978; T 1980): Bo **sámá z siebie** zbrzydziła sobie bálwany pogańskie [D III 7]; *coś lekce poważać* ‘lekceważyć’ (K 356: lekce sobie ważyć = gardzę, ponieważ; T 727: lekce sobie co ważyć): Czemu tak **lekce** dusze swe **poważacie** [D III 9]; *czynić z kimś rachunek* ‘rozliczyć kogoś z czegoś (?)’ (K brak; T 1821 tylko w przykładzie: rachunek uczynić komu): Wróciwszy się, **czyni rachunek z nimi**, wywiádując się, co który z nich zrobił [D III 11]; *plodzić nieczystość* ‘cudzołożyć’ (K 494: niecnotę plodzić = nierządu patrzyć; T brak): To wszystko, mówi [diabeł], damci, jeśliż uczynisz wolą moją, zdradzając, lichwiąc, łupiąc, pijąc, biesiadując, **nieczystość plodząc** [D III 13]; *marnie trawić czas* ‘marnować, trwonić’ (K 1151: trawię czas darmo; T 792: marnie czas trawić); *mieć na baczeniu* ‘pilnować, strzec’ (K brak; T 17): [Dzieci] Niech **czasu marnie nie trawią**. A náde wszystko zdrowie ich duszne, **ná** pilnym **baczeniu miejcie** [D III 59]; *wziąć przed się* ‘rozważać’ (K 31: biorę co przez się = umyśliłem, stanowią co u siebie; T brak): Przeto **weźcie przed się** młodzieniaszkowie [...] ozdoby młodzieństvá [...], to jest mieć bojaźń Bożą, rodzicom ulegać, starsze czcić, czystości strzec, pokory naśladować [D III 60]; *strzelać bąki* ‘próżnować, trwonić czas’ (K brak; T 2189; G 247–248): I wy także **záostrzajcie** dowcip, pilnie do szkoły chodząc, **nie strzelajcie bąków** po ulicy [D III 62]; *trwożyć sobą* ‘upadać na duchu, wątpić’ (K 1157; T 2344: trwożyć

¹¹ Cyfry rzymskie przy skrócie nazwiska oznaczają poszczególne części kazań, zaś arabskie – numery stron.

z sobą): [...] słuchacze moi namilszy, **nie trwoźcie sobą**, gdy jakie turbacie dla wiary następują [D III 72]; *przychodzić nie w czas* ‘spóźnić się’ (K 536: niewczas, niewcześnie = nie na czas; T brak): Jedni **nie w czas** do kościoła **przychodzą**, ále czasem gdy się już kazanie zącznie... [D III 209]; *stać komuś na gardło* ‘nastawać na czyjeś życie’ (K 1068; T 2169): Coć Jan niewinny winien, że **mu ná gardło stoisz?** [D III 246]; *zatkać komuś gębę* ‘skłonić kogoś do milczenia’ (K brak; T 369: zatkać/zawiązać komu gębę): [...] ná on czas kiedy celniki przejmował i jadł z nimi, fąrizeuszom szemrzącym **gębę zatkał** [D III 326].

W kazaniach Dambrowskiego obecne są również liczne konstrukcje wyrazowe o różnym stopniu stałości, których nie odnotowują XVII-wieczne leksykony. Z perspektywy współczesnego badacza trudno dziś orzec, czy są one elementami języka ogólnego, czy też należą do polszczyzny potocznej, np.: *nie rychło przychodzić* ‘spóźnić się’: Nie wspominam że dzieatek waszych domą odbiegacie i do kościoła ich z sobą nie bierzecie, ale i sami częstokroć **nie rychło** ná chwałę Bożą **przychodzicie** i tym rychlej precz idziecie [D I 78]; *zaostrzyć swój dowcip* (K brak; T 2868: notuje tylko zaostrzyć inwektywę, słowo, karę): [...] abyście ták powoli **dowcip swój zaostrzyć** i w naukach co dzień postępować mogli [D I 80]; *wyrządzać komuś uczciwość* ‘szanować, poważać’: [...] innym białymgłowom przykład osoblwy daje, áby **uczciwość wyrządzały** mężom swoim i czyły je jáko głowę [D I 80]; *przez szpary patrzeć* ‘pobłażać komuś, dobrowolnie nie chcieć widzieć czyjegos złego postępowania’: [...] trafi marnotrawcá ná mekkiego rodzica, który ná jego utraty **przez szpary patrzy**, swej woli mu pozwala [D II 47]; *iść jak po sznurku* ‘łatwo, bez trudności’: Tákci, kiedy miłość jest, ták wszystko **ják po sznurku idzie** [D II 65]; *mieć staranie o kogoś/coś* ‘troszczyć się’: Pan Bog **o** krukách **stáranie ma** [D II 139]; *mieć kogoś w uczciwości* ‘szanować’: [...] **miej w uczciwości** mátkę twoję póki żywá będzie [D II 148]; *lada za przyczyną* ‘z byle powodu’: A ubogi **ládá zá przyczyną**, bicie bez miary, więzienie cierpieć musi [D II 157]; *według litery* ‘dosłownie’: [...] słowa wieczery Pański **według litery** rozumiane być nie mają [D II 214]; *dawać kolędę / nowe lato* ‘życzyć komuś czegoś z okazji Nowego Roku’ (K brak; T 583 notuje KOŁĘDA: ‘nowy rok’; dać co w kolędę): Wiecie, że dziś nowy rok zczynamy. I zwykliśmy wam **dawać kolędę** ábo **nowe lato** [D III 56]; *moderować afekty* ‘poskramiać uczucia; panować nad uczuciami’: Przeto i wy mężowie umiejcie **moderować afekty**, wyrozumiewajcie żonom wászym, jáko naczieniom słabym [D III

58]; *na przykład kłaść* ‘dawać przykład’: I *támże zaráz ná przykład kładzie* Sare Ś. [D III 59]; *nachylać czyjeś szyje* ‘kształtować kogoś, urabiać, wychowywać (?)’: *Jezli masz syny, nauczajże je, a zá młodu nachylaj szyje ich* [D III 59]; *porzucić na stronę* ‘odrzuć na bok’ (K brak; T 2183 notuje tylko: *na stronę co kłaść* ‘odłożyć’): **Porzucicież** tedy **ná stronę** rancory [D III 60]; *tkać sobie w mieszek* ‘zarabiać, bogacić się’: *Tákże i wy nie sobie w mieszek tkajcie* [D III 61]; *dziwy pachać* ‘wydziwiać, wyrabiać niezwykłe rzeczy; broić, psocić (?)’: *Wolnoć się teraz gniewać, dziwy pachać*, kiedyć prawdę kaznodzieja mówi [D III 78].

3. Frazeologia w *Postylli* Dambrowskiego na tle kazań Gdacjusza

Zauważyć należy, że Dambrowski korzysta z frazeologii w sposób umiarkowany. Widać to szczególnie wyraźnie, gdy zestawimy jego kazania z kazaniem innego XVII-wiecznego kaznodziei śląskiego Adama Gdacjusza¹², autora *Postylli popularis* – a więc dzieła należącego, podobnie jak zbiór kazań Dambrowskiego, do gatunku postyll dla ludu. Dla celów porównawczych szczegółowej analizie poddałam po dwa kazania (porównywalnej długości i dotyczące podobnej tematyki) ze zbiorów obu kaznodziejów, na pierwszą i drugą niedzielę po Trzech Królach. Tematyka każdego z nich ściśle związana jest z treścią przytoczonej na początku perykopy, która narzuca kierunek rozważań i określa tematykę wyводу. Tak więc w kazaniu pierwszym perykopa mówiąca o dwunastoletnim Jezusie w świątyni jest pretekstem do rozważań na temat wychowania dzieci; zaś ewangelia o weselu w Kanie Galilejskiej w kazaniu drugim stała się okazją, by podjąć temat dotyczący stanu małżeńskiego (a w szczególności kobiet, pijaństwa i nierządu).

W porównywanych tekstach wyraźnie widać, że udział związków frazeologicznych w kazaniach Gdacjusza jest zdecydowanie większy niż u Dambrowskiego. Przykładowo w kazaniu na drugą niedzielę po Trzech Królach u Dambrowskiego pojawia się tylko jedno określenie cudzołożenia, tj. *bawić*

---

¹² Adam Gdacjusz (1609 lub 1610–1688), ur. w Kluczborku, śląski pisarz i kaznodzieja. W latach 1647–1688 senior zboru luterńskiego w Kluczborku. Autor pierwszego drukowanego zbioru kazań śląskich *Ardens irae divinae ignis, to jest Kilka kazań pokutnych* (Toruń 1644–1647), pierwszej postylli przeznaczonej dla ludu śląskiego – *Postilli popularis* (Leszno 1650) oraz licznych utworów publicystycznych. Patrz: Borek, Zaremba 1969: 10–23.

się *nierządnicami*, zaś u Gdacjusza aż dziesięć: *mieć spółek z nierządnicami*, *nie mieć daru strzeмиęźliwości*, *żyć w nierządzie*, *prowadzić żywot w nierządzie*, *obcować z nierządnicą*, *parać się nieczystością*, *żyć w porubstwie*, *plodzić rozpustę i niecnotę*, a w odniesieniu do kobiet: *przepijać cnotę*, *być nierządu pełną*, co dowodzi bogactwa i różnorodności jego języka.

Frazeologia jest niezwykle istotnym środkiem kształtującym stylistykę kazań Gdacjusza, a jej wykorzystanie w *Postylli popularis* ma większe znaczenie aniżeli w *Postylli* Dambrowskiego. Szczególnie chętnie sięga Gdacjusz po frazeologię potoczną, która w strukturze tekstu pełni różnorakie funkcje. Przede wszystkim wyzwala obrazowość i buduje emocjonalność wypowiedzi. Potęguje jej ekspresywność. Służy przekazywaniu sądów o charakterze wartościującym. Jest niezwykle sugestywnym środkiem oddziaływania na odbiorców. Dosadne, niekiedy wręcz grubiańskie frazeologizmy, zwykle o charakterze metaforycznym lub porównawczym, mają za zadanie wstrząsnąć czytelnikami, by osiągnąć kaznodziejski cel – pokazać i uzmysłwić wiernym zachowania niegodne prawdziwych chrześcijan oraz nawrócić ich na właściwą drogę. To właśnie „żywa, dosadna potoczność” znajdująca wyraz we frazeologii i potocznej leksyce, mającej często podłoże gwarowe (śląskie) – jak zauważa Henryk Borek – jest najbardziej charakterystyczną cechą języka i stylu Gdacjusza (Borek 1962: 180):

A ták wy grzesznicy, ktorzyście przeszłego czasu niezbożnie żyli, w grzechach rozmaitych **jáko wieprze w kale leżeli**, [...] uznajcie się [G 201]¹³;

[...] to się oni gryzą, swarzą, żrą, piją, karty grąją, konewkami i ślenicami ná się rzucają, **zá leb idą**, plugawé i nieczyste słowká mowią, swawolą i **rozpustę** wszelaką **plodzą** [G 189]; *plodzić rozpustę* ‘być rozpustnym’;

[...] jáko to czynią i czynić będą ludzie światowi, epikurowie i pijánicowie, ktorzy ná przyszele świętá bankietować, żrzeć, pić, po ucztach **to tám, to sam** jeździć i wszelaką swawolą, **rozpustę i niecnotę plodzić** będą, ták że, kiedy ludzie pobożni w kościele siedzieć i słowa Bożego o Narodzeniu Krolá Niebieskiego słuchać będą, to oni **przy sklenicy** winá albo piwa raczej **siedzieć i kufle wytrząsać** będą [G 198]; *plodzić rozpustę i niecnotę* ‘być rozpustnym’; *siedzieć przy sklenicy* ‘pić’; *wytrząsać kufle* ‘pić’;

Głuszy, bo słowa Bożego nie słuchają, ále kiedy sładzy Boży ná nie wołają, **uszy swoje jáko źmijá zátulają** [G 200];

Kiedy ábowiem rodzicy pobożnie żyją, [...] tedy od takowych nabożnych rodzicow dziatki zaraz, że ták rzekę, **z pierwszych pieluch** pobożności się náuczają, ták że kiedy **do wzrostu**

---

¹³ Cytowane fragmenty utworu Gdacjusza wraz z ich lokalizacją pochodzą z *Wyboru pism* Adama Gdacjusza (1969).

swego przydą, ná rodzice swoje pobożne sobie wspominać i o to starać się będą, aby też **w stopy** rodzicielskie **wstępując**, w pobożności się ćwiczyć i pomnażać mogły [G 207]; *z pierwszych pieluch* ‘od najmłodszych lat’; *przyjść do swego wzrostu* ‘dorosnąć, przestać być dzieckiem’; *wstępować w stopy* ‘iść w czyjeś ślady’;

[...] tych osob, z ktorymiśmy się w stan małżeński złączyć umyślili, **zá nos** nie **wodziemy** [G 229]; *wodzić kogoś za nos* ‘oszukiwać’;

Jeśliż ábowiem ubogi, á pojdziesz sobie bogatą, o jáko nieboraczkú, wedle pospolitego przysłowia, od niej **uwarzony i upieczony będziesz** [G 228];

Nie lepiej od żony uczciwej do kościoła iść niż od nierządnic, jáko niektorzy czynić zwykli, ktorzy **z nierządnicami spółek mają** [G 232]; *mieć spółek z nierządnicami* ‘cudzołożyć’;

Cóż ná to rzeką zagni panowie, szlachtá, żołnierze i inni, ktorzy wszeteczeństwá i cudzołóstwá zgoła zá grzech nie mają i rozumieją, że chocia **w porubstwie żyją**, że ich Bog dlatego karać nie będzie [G 243]; *żyć w porubstwie* ‘cudzołożyć’;

Bo drugi mąż ma cnotliwą żonę, która się ni kontentując, **inszych pátrzą**. Druga żoná ma cnotliwego męża, [...] **z inszymi się gachami liże** [G 242];

[...] mąż musi częstokroć **przez spáry pátrzać**, kiedy co słyшы, jakoby nie słyшыł. Żoná zaś musi niemą być, to jest nie ma się mężowi sprzeciwiać, ále **piszczele** ma **stulić**, kiedy mąż co mówi [G 245]; *patrzeć przez szpary* ‘pobłażać komuś, dobrowolnie nie chcieć widzieć czyjegoś złego postępowania’; *stulić piszczele* ‘milczeć’;

[...] jáko to niektóre żonki rozumieją, że jeno mężowie ich powinni pracować, á one mogą proznując **bąki strzeláć** [G 247–248]; *strzeláć bąki* ‘próżnować’.

Ponadto potoczne zwroty aktywizują kategorię dialogowości, tak istotną z punktu widzenia gatunku, jakim jest postylla dla ludu. Pozwalają na zmniejszenie dystansu między nadawcą a odbiorcami kazań. Wywołują wrażenie autentycznego, często niezwykle emocjonalnego dialogu kaznodziei z wiernymi, Gdacjusz bowiem, posługując się frazeologią zaczerpniętą wprost z żywej mowy, mówi do prostych ludzi ich językiem (Haas 2019: 94):

O nie niebaczni rodzicy, rękoma własnymi dziatki wasze jakoby zabijacie i one Molochowi bałwanowi ofiarujecie, dopuszczając im dobrowolnie ginąć i **swejwoli zażywać**. **Dacie Bogu za nie liczbę...** [G 209]; *zażywać swejwoli* ‘swawolić, dokazywać’; *dać Bogu liczbę za coś* ‘składać rachunek, wyliczyć się’;

Pytam cię, nędzniku mizerny [...] Co byś zá **postawkę stroił**? Co byś mówił? Pijány o **świecie nie wie**, mówić nie umie, ná nogách stać nie może, tacza się **to tám, to sam** [G 199]; *stroić postawkę* ‘udawać powagę, statecznego’;

Tak ci to więc bywa, kiedy ono rodzicy **przez spáry** ná zbrodnie dziełek swoich **pátrząją**, á onych rozgá, albo jeśli **z rozgi wyrosły, kijową maścią** dobrze **po grzbiecie** nie **szmárują**, że nie tylko dziatki, ále i rodzicy sami **do zguby przychodzą** [G 215];

patrzeć przez szpary na coś ‘pobłażać komuś, dobrowolnie nie chcieć widzieć czyjegós złego postępowania’; *szmarować kijową maścią po grzbiecie* ‘bić, okładać kijem’.

Dopiero na tle tak ukształtowanych kazań Gdacjusza uwidaczniają się rola i miejsce frazeologii w *Postylli* Dambrowskiego. Jak już zostało powiedziane, Dambrowski sięga po frazeologię w sposób umiarkowany. Frazeologia nie jest dominującym narzędziem stylistycznym, a jedynie dopełnieniem innych środków językowych budujących wyrazistość przekazu. Do budowania obrazowości i emocjonalności kazań Dambrowski wykorzystuje przede wszystkim środki syntaktyczne, jak chociażby przykłady, porównania czy rozbudowane analogie (zdecydowanie rzadsze u Gdacjusza) (Przymuszała 2003: 76–111), które wpływają na sugestywność kazań, potęgując ich efekt perswazyjny:

Bo jáko mówić bez języká, chodźć bez nogi, pracowáć bez ręku jest rzecz nie podobna, ták też zbáwienia i uspráwiedliwienia dostápić bez Chrystusá [D II 69];

Nie podobna rzecz jest jedną czapką dwie głowy okryć i w jeden trzewik obie nodze rázem obuć, jedne też rękáwice ná obu ręku rázem mieć: Także włáśnie i tym dwiémá pánom [Bogu i mamonie] służyć rzecz jest nie podobna [D II 137];

[...] bez miłosierdzia wiára jest jako drzewo bez owocu, nádziewia jáko najemnik bez roboty, miłość jako mátká bez dzieci, modlitwa jáko ptak bez skrzydeł, post jako potráwa bez soli [D II 54].

Związki frazeologiczne pojawiają się w ściśle określonych miejscach kazania. Zwykle jest to zasadnicza część wywodu, gdzie po omówieniu poszczególnych fragmentów perykopy kaznodzieja przystępuje do udzielania wiernym nauk moralnych (w formie pouczeń, przestróg, napomnień):

[...] rodzicom ná przykład, áby oni takie dziatki swe gdy tego potrzebá karali, nie tylko ich słowy gromiąć i napominając, ále i **rózdze nie folgując** [D I 80]; *rózdze nie folgować* ‘bić, sprawić lanie’ (K, T brak);

[...] męża nie za głowę, ále **zá blazna sobie mają** [D I 81]; *mieć sobie za blazna* ‘uważać za głupca’ (K, T brak);

A ták miłe dziatki, proszę i upominam was, dla Paná Bogá, **miejcie w uczciwości** rodzice wasze, słuchajcie ich, miłujcie je, bójcie się ich, czciejcie ich **stare lata**, nie zasmucajcie ich, żywcie je, gdyby przed starością **rádzić o się** nie mogli [D I 81]; *radzić o sobie* ‘dbać, troszczyć się o siebie’ (K 908; T 1825);

Lecz nie masz miłości ná świecie, zazdrości wszędzie pełno, **radby jeden drugiego w lýźce wody utopił** [D II 65]; (T brak; A 578: potwierdzone u Knapskiego);

Młodzieńcy, a was czyli przepomnie? O ják was siła, którzy kwiat młodości swojej ofiarujecie diabłu, biegacie po nocy, **szukacie guzów, zarabiacie na kiej, bawicie się**

nierządem, obrażacie Bogą, zasmucacie rodzice i **żywota sobie utracacie** [D III 60]; *szukać guzów* ‘narażać się na niebezpieczeństwo, nieprzyjemności, pobicie’ (K, T brak); *zarabiać na kij* ‘swoim postępowaniem zasłużyć na lanie’ (K, T brak); *bawić się nierządem* ‘cudzołożyć, uprawiać nierząd’ (K 524: nierządu patrzyć, nierządem się bawić, (o mężczyźnie) cielesność z białąglową pełnić; T brak); *utracac sobie żywota* ‘stracić życie’ (K 1208; T brak);

[Panienki] Stroić się, **wiele o sobie rozumieć**, innemi gardzić, tańcować, szeleć, to wasze namilsze zabawy [D III 61]; *wielce o sobie rozumieć* ‘być zarozumiałym’ (K brak; T 1929).

Punktem wyjścia owych nauk czyni niekiedy przysłowie:

Pospolicie mówią **nie wszystko złoto co się świeci**: tak też nie wszystko chwalczy Boży, którzy mówią: Panie, Panie, ale ci tylko, którzy czynią wolą Ojcá Niebieskiego [D II 87]; (T 3005; A 641: potwierdzone u Knapkiego i w tekstach XVI-wiecznych).

Przysłowie może też być podsumowaniem wskazówek i napomnień dawanych wiernym, jak w poniższych przykładach:

Bo nic młodego pręcej zepsować nie może jako złe towarzystwo, gdyż **kto się smoły dotyka, pomaze się** [D I 79]; (T brak; A 510: Kto się dotyka smoły, zmaże się od niej; potwierdzone w tekstach XVI-wiecznych w innych postyllach);

[...] rzuć się każdy do prace wezwania i powołania swego. **Bo bez prace, nie będą kołacze** [D I 88]; (T 1604; A 429: potwierdzone u Knapkiego);

Robić i myśleć potrzebá. **Pieczony gołąb nikomu do gęby nie przyleci** [D II 138]; (T brak; A 151: potwierdzone w tekstach XVI-wiecznych).

Z ciekawszych paremii, po które sięga Dambrowski, warto wymienić jeszcze:

[...] **czego się zrażu skorupká napije, to się z niej potym nigdy nie wymyje** [D I 321]; (T 2044: czego się nowa skorupa napije, tym zawsze trąci; A 500: potwierdzone u Kochanowskiego i Knapkiego);

Jeszcze się ten nie narodził coby ludziom dogodził [D I 160]; (T brak; A 101: potwierdzone w XVII wieku);

Krew nie wodá. Działki rodzicom miłe, jako własne zdrowie [D I 153; II 49]; (T brak; A 241: potwierdzone u Knapkiego);

Nie wiem, co mam czynić, głowa mię boli. [...] Ali mu drugi absolucją daje, mówiąc: więc **klin klinem wytrącić**. [D I 11]; (T 567: klin klinem wybijać; A 208);

Widzicie ják wiele ná wychowaniu należy, dając znać, że czego się kto z młodu nałoży, tego nigdy nie poniecha. A jeźliż się zdarzy, tedy z wielką pracą i trudnością, gdyż **nalóg**

drugie przyrodzenie [D I 77]; (K brak; T 913: nałóg druga natura, drugie przyrodzenie; A 327: potwierdzone w tekstach XVI-wiecznych).

Niektóre z przysłów kaznodzieja wprowadza stałą, s frazeologizowaną formułą (stosowaną także przez Gdacjusza): *jako to pospolicie mówią / bo jako pospolicie mówią / pospolicie mówią*¹⁴:

Bo jako pospolicie mówią, **zdrowie dzieciak zdrowie rodziców, chorobá dzieciak chorobá rodziców** [D II 183]; (T brak; A 119 notuje za Dambrowskim);

Pospolicie mówią: **Pánná niebożátko, mężátká niewolnicá, wdowa Pan** [D III 59]; (T brak; A 379 notuje za Dambrowskim);

Pospolicie mówią [...], **po szkodzie Polak mądr** [D II 47]; (T 2558: po szkodzie Polak mądry; A 295: Po czasie bywa mądrym).

Stosunkowo rzadko, co może nieco dziwić, sięga natomiast Dambrowski po frazeologię biblijną. Raczej wykorzystuje krótkie cytaty zaczerpnięte z Pisma Świętego, biblijne symbole, wątki, motywy czy też konstrukcje porównawcze o biblijnej genezie, które stają się podstawą rozbudowanych analogii i porównań. Ich zastosowanie w kazaniu każdorazowo znajduje ścisłe uzasadnienie w perykopie. I tak w kazaniu na XXI niedzielę po Trójcy Świętej dojrzewanie wiary porównuje kaznodzieja do ziarna gorczycznego:

Podobna tedy była wiará jego ziárnu gorczycznemu [D II 189];

z kolei w kazaniu na VI niedzielę po Trójcy Świętej obłudnych, fałszywych ludzi – do pobielanych grobów:

Podobni jesteście grobom pobielánym, które z wirzchu zdádzą się być cudne, wewnątrz pełne są kości umárłych i wszelákiej nieczystości: także i wy z wirzchu zdacie się ludziom sprawiedliwi, a wewnątrz pełni jesteście obłudy i niepráwości [D II 70].

To zaczerpnięte z Ewangelii według świętego Mateusza porównanie (Mt 23, 27–28) Dambrowski wykorzystuje z upodobaniem jeszcze kilkakrotnie, odno-

---

¹⁴ Konstrukcję tę notuje Knapski: „pospolicie mówią / dawno mówią / stara przypowieść” (K 787 i 1061); w tym samym kształcie rejestruje ją Trotz (T 1550), a także Linde (1811, II: 950); online: <http://kpbc.umk.pl/publication/8173>.

sząc je zazwyczaj do pięknych, strojnych, ale próżnych i pozbawionych cnót niewiast (kazanie *Na Dzień Nowego Lata, Na Dzień Ś. Cecylii*):

Cóż prawi, jest białogłowa kształtowna? Grób pobielany, jezliby nie była czysta i wstydliva [D III 58, 317].

Szczególnie chętnie sięga Dambrowski do Pisma Świętego po porównania obrazujące krótkość żywota ludzkiego i marność rzeczy doczesnych. Dominują tu odniesienia do kwiatu, siana, trawy, ziela czy cienia:

Młodzieniażkowie, pánienki chrześciańskie, [...] oglądajcie, że człowiek narodziyony z niewiasty krótki czas żywie, wyrasta jáko kwiatek i bywa podcięty, przemija jáko cień a nie ostoi się [D II 144].

Porównanie to posłużyło Dambrowskiemu do stworzenia wyjątkowo rozbudowanej analogii w jednym z kazań pogrzebowych (D IV 28).

4. Podsumowanie

Jakie zatem wnioski nasuwają się z analizy, której poddano kilkadziesiąt zróżnicowanych tematycznie kazań (na niedziele zwykłe, święta, na pamiątki świętych, a także kazania pogrzebowe)? W tekstach Dambrowskiego właściwie nie widać zróżnicowania co do jakości używanej frazeologii – kaznodzieja chętnie wykorzystuje zarówno cytaty pochodzące z Pisma Świętego, różnego rodzaju biblijne analogie i motywy, jak i związki frazeologiczne funkcjonujące w ówczesnej polszczyźnie ogólnej i potocznej. Środków tych używa jednakowo często we wszystkich kazaniach, niezależnie od ich rodzaju i poruszanych zagadnień. Zupełnie inaczej jest u Gdacjusza, który sięga po stylistycznie zróżnicowane rejestry frazeologii, wyraźnie uzależnione od podejmowanej problematyki. O sprawach bliskich prostemu odbiorcy mówi jego językiem – wprost, a gdy trzeba, nawet dosadnie. Stąd duże nasycenie niektórych kazań lub ich fragmentów leksyką i frazeologią potoczną. *Postyllę* Gdacjusza wyróżnia mieszanie elementów stylu niskiego, plebejskiego ze stylem wysokim, retorycznym¹⁵, toteż w jego kazaniach zderzają się związki frazeologiczne o różnej przynależności stylistycznej: potoczne, ludowe, dialektalne z ogół-

---

¹⁵ Jak pisze H. Borek, niektóre fragmenty utworów Gdacjusza „więcej przypominają realistyczną twórczość mieszczańskiej literatury sowizdrzalskiej niż tradycyjny styl kaznodziejski” (Borek 1962: 180).

nymi, wywodzącymi się ze źródeł i tradycji Pisma Świętego, a także z tradycyjnego stylu kaznodziejskiego (np.: *godzina zmiłowania, sądny dzień, w bojaźni Bożej, dać Bogu liczbę za coś, nosić krzyż, czekać zmiłowania, żadne oko nie widziało, żadne ucho nie słyszało*).

Pełniąc rozmaite funkcje frazeologia w kazaniach Gdacjusza charakteryzuje się dużą różnorodnością, podczas gdy u Dambrowskiego daje się zauważyć wyraźny schematyzm w wykorzystywaniu określonych konstrukcji, widoczny nie tylko we frazeologii, ale także znajdujący wyraz na płaszczyźnie innych środków językowych (głównie składniowych). Tym, co zdecydowanie odróżnia obie postylle, jest nasycenie kazań związkami frazeologicznymi: duże u Gdacjusza i wyraźnie niższe w dziele Dambrowskiego. Gdacjusz połączenia wyrazowe wykorzystuje do budowania obrazowości i emocjonalności wypowiedzi; Dambrowski cel ten osiąga, stosując – zamiast frazeologii – inne środki językowe.

Związki frazeologiczne jako „znaki językowe stylistycznie obciążone” (Ignatowicz-Skowrońska 2008: 16) zdecydowanie lepiej wpisują się w strukturę gatunkową postylli dla ludu w kazaniach Gdacjusza aniżeli Dambrowskiego. Śląski kaznodzieja elementy potoczne (czasami gwarowe), które stosuje świadomie¹⁶, w pełni podporządkowuje „popularyzatorskiemu” celowi komunikacji oraz społecznemu statusowi adresata, tj. prostemu, niewykształconemu odbiorcy. W *Postylli* Dambrowskiego, także realizującej gatunkowy wzorzec postylli popularnej, frazeologia – inaczej niż u Gdacjusza – nie jest dominującym środkiem stylotwórczym. Być może również w tym elemencie upatrywać należy żywotności i długiego trwania w obiegu czytelniczym dzieła Dambrowskiego¹⁷, które dzięki polszczyźnie pozbawionej nadmiaru potocyzmów, zbytnej żywiołowości i bezpośredniości w relacjach z odbiorcami nie zesta- rzało się tak szybko, jak kazania Gdacjusza¹⁸.

---

¹⁶ Gdacjusz wielokrotnie w różnych miejscach *Postylli* podkreślał, że swoje nauki kieruje do ludzi prostych: „[...] w tej Postylli prawie po prostu mówię, że każdy, choć i największy prostak, słowá ma zrozumieć może” (Gdacjusz 1969: 172); „Nádto ja tę księgę nie dla wyniosłych i wypolerowanych dowiecipów ludzkich, ále dla prostych i nieumiejętnych, którzy się rzeczy zbáwiennych uczyć chcą, ludzi ná jáwιά wydáję [...]” (Gdacjusz 1969: 179).

¹⁷ O innych elementach żywotności *Postylli* Dambrowskiego patrz przypis 8.

¹⁸ Czynniki, które początkowo przyniosły *Postylli* Gdacjusza popularność na Śląsku (przeznaczenie dla czytelnika określonego pod względem terytorialnym; barwny, żywy język z elementami gwarowymi; wątki publicystyczne i realia życia), z czasem stały się przyczyną jej zapomnienia.

Źródła

- A** – Adalberg S., 1894, *Księga przysłów, przypowieści i wyrażeń przysłowiowych polskich*, zebrał i opracował S. Adalberg, Warszawa, <https://www.wbc.poznan.pl/dlibra/publication/11603/edition/18873/content> (dostęp: 18.08.2022).
- D** – Dambrowski S., 1620–1621, *Postilla chrześcijańska albo kazania i wykłady porządne świętych ewangeliej [...]*, Toruń.
- G** – Gdaczusz A., 1650, *Postilla popularis, to jest kazania na ewangelije święte [...]*, Leszno.
- K** – Knapiesz G., 1621, *Thesaurus polono-latino-graecus seu promptuarium lingua Latinae et Graece [...]*, Kraków, <http://www.wbc.poznan.pl/dlibra/doccontent?id=104808> (dostęp: 18.08.2022).
- T** – Trotz M. A., 1764, *Nowy dykcjonarz, to jest Mownik polsko-niemiecko-francuski [...]*, Lipsk, <https://www.dbc.wroc.pl/dlibra/publication/7823/edition/7138/content> (dostęp: 18.08.2022).

Literatura

- Adamiec D., 2007, *Frazeologia religijna okresu baroku (na tle tendencji kulturowych epoki)*, Kraków: Wydawnictwo LEXIS.
- Bieńkowska D., 1999, *Słownictwo i frazeologia w „Psalterzu” przełożonym przez ks. Jakuba Wujka (1594)*, Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- Borek H., 1962, *Język Adama Gdaczusza. Przyczynek do dziejów polszczyzny śląskiej*, Wrocław: Wydawnictwo Ossolineum.
- Borek H., Zaremba J., 1969, Wstęp. – A. Gdaczusz, *Wybór pism*, Warszawa–Wrocław: PWN, s. 10–23.
- Gdaczusz A., 1969, *Wybór pism*, oprac. H. Borek, J. Zaremba, Warszawa–Wrocław: PWN.
- Haas A., 2019, O leksyce i frazeologii „Dyskursu o grzechach szóstego przykazania Bożego...” Adama Gdaczusza, „*Forum Lingwistyczne*”, 6, s. 85–97, <http://doi.org/10.31261/FL.2019.06.06>.
- Ignatowicz-Skowrońska J., 2008, *Frazeologizmy jako tworzywo współczesnej powieści polskiej*, Szczecin: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego.
- Kolbuszewski K., 1921, *Postyllografia polska XVI i XVII wieku*, Kraków: Polska Akademia Umiejętności.
- Konopczyński W. (red.), 1938, *Polski słownik biograficzny*, t. IV, Kraków: Polska Akademia Umiejętności.
- Koziara S., 2001, *Frazeologia biblijna w języku polskim*, Kraków: Wydawnictwo Naukowe Akademii Pedagogicznej.

- Koziara S., 2009, *Tradycyjne biblizmy a nowe polskie przekłady Pisma Świętego*, Kraków: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Pedagogicznego.
- Lewicki A. M., Pajdzińska A., 2001, *Frazeologia. – Współczesny język polski*, red. J. Bartmiński, Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, s. 315–333.
- Linde S. B., 1811, *Słownik języka polskiego*, t. II, Warszawa: Drukarnia XX Pijarów, <http://kpbc.umk.pl/publication/8173> (dostęp: 18.08.2022).
- Maciuszko J. T., 1987a, *Ewangelicka postyllografia polska XVI–XVIII wieku. Charakterystyka – analiza porównawcza – recepcja*, Warszawa: Chrześcijańska Akademia Teologiczna.
- Maciuszko J. T., 1987b, *Postylla w perspektywie społecznej. Z problemów metodologicznych badań historycznych nad postyllografią (cz. 2)*, „*Rocznik Teologiczny*”, z. 2, s. 59–74.
- Malinowska E., Nocoń J., Żydek-Bednarczuk U. (red.), 2013, *Style współczesnej polszczyzny. Przewodnik po stylistyce polskiej*, Kraków: Universitas.
- Mecherzyński K., 1858, *Historia wymowy w Polsce*, t. 2, Kraków: nakł. autora.
- Piela A., 2009, *O badaniach polskiej frazeologii historycznej. – Zielonogórskie seminaria językoznawcze 2006–2007*, red. M. Hawrysz, Zielona Góra: Uniwersytet Zielonogórski, s. 57–67.
- Piela A., 2018, *O frazeologii w słownikach języka polskiego z XIX i początku XX wieku*, „*Rozprawy Komisji Językowej ŁTN*”, LXV, s. 137–153, <https://doi.org/10.26485/RKJ/2018/65/9>.
- Przymuszała L., 2000, *Językowe wyznaczniki XVII-wiecznej postylli popularnej (na przykładzie postyll A. Gdajusza i S. Dambrowskiego). – Gatunki mowy i ich ewolucja*, t. 1, red. D. Ostaszewska, Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, s. 265–275.
- Przymuszała L., 2003, *Struktura i pragmatyka „Postylli” Samuela Dambrowskiego*, Opole: Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego.
- Przymuszała L., 2012, *Pragmatyczne determinanty XVII-wiecznej postylli popularnej. – Język a Kultura*, t. 23, red. A. Burzyńska-Kamieniecka, Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, s. 53–65.
- Przymuszała L., 2018, *O potrzebie badań nad frazeologią historyczną. – Historia języka w XXI wieku. Stan i perspektywy*, red. M. Pastuch, M. Siuciak, Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, s. 299–311.
- Woźniak E., 2002, *Słownictwo i frazeologia „Psalterza krakowskiego” (1532) na tle ówczesnych przekładów biblijnych*, Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- Wyderka B., 1995, *Środki stylowe. – Przewodnik po stylistyce polskiej*, red. S. Gajda, Opole: Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, s. 53–181.

*Phraseology as a stylistic device in the 17th-century Christian Postil
by Samuel Dambrowski*

The article deals with the phraseology in the *Christian Postil (Postylla chrześcijańska)* of Samuel Dambrowski, the 17th-century Protestant preacher. This work, which is a collection of sermons, was published in the years 1620–1621 in Torun and belongs to the genre of postils for the people.

The aim of the article is to show the role of phraseology in Dambrowski's publication and thus in the genre structure of the popular postils. The analysis of the material shows that the preacher used phraseology in a moderate manner, using phraseological compounds functioning in the general and colloquial Polish of that time. The units used by him are characterised by an ordinary and typical pattern of forms. Although the phraseology in Dambrowski's work meets with the genre pattern of postils for the people, it is not, however, the dominant means for creating the style of his sermons.

Keywords: *stylistics, phraseology, preaching, popular postil, Samuel Dambrowski*